

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การเพิ่มศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการตนเองของชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้ 1) เพื่อหาแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) เพื่อให้เกิดองค์ความรู้การบริหารจัดการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน และ 3) เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการจัดการตนเองที่ดี นำไปสู่ความสำเร็จและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น คณะผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ผลการดำเนินงานของแต่ละโครงการย่อย สรุปได้ตามตาราง ดังนี้

สรุปผล และผลที่ได้รับ (ตามที่สังเคราะห์รายประเด็น)

ในการแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอยู่ 2 แนวทาง ดังนี้

1. แนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรป่า คือ รูปแบบของการจัดเป็นกลุ่มหรือแต่งตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชน รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ส่งเสริมกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาจัดการตนเองโดยที่ผู้นำมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการดำเนินการ ในทุกพื้นที่ทั้ง 3 พื้นที่ ได้แก่ 1) ชุมชนในตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ 2) ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิเชียร จังหวัดมหาสารคาม และ 3) ตำบลเฝ้าไร่ อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย แต่ละพื้นที่จะมีการตั้งกฎระเบียบเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันโดยให้ชุมชน เยาวชนและผู้นำเข้ามามีส่วนร่วม มีการสำรวจทรัพยากรในป่า เน้นการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่า ทำให้เกิดองค์ความรู้การบริหารจัดการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน โดยมีกลุ่มอาสาพิทักษ์ป่า กลุ่มเยาวชนช่วยในการขับเคลื่อนการรักษาป่าผ่านกิจกรรม เช่น การทำแผนที่ป่าด้วยเครื่องมือ GPS โดยชุมชน การศึกษาดูงานในพื้นที่ตัวอย่าง การสำรวจความสมบูรณ์ของป่า กิจกรรมทำป่าयरณรงค์อนุรักษ์ป่า ค่ายเยาวชนอนุรักษ์ป่า พิธีบวชป่าและติดป้ายรณรงค์รอบป่า ตั้งศาล เป็นต้น นอกจากนี้ในส่วนการใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ป่าชุมชน ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการป่าร่วมกันของทั้ง 3 พื้นที่ มีข้อตกลงออกกฎการใช้ป่าร่วมกัน มีบทลงโทษผู้บุกรุกป่า มีอาสาสมัครพิทักษ์รักษาป่าของชุมชน นอกจากนี้ทางชุมชนยังได้รับการสนับสนุนดำเนินกิจกรรมจาก อบต. / หน่วยงานด้านทรัพยากรธรรมชาติเข้ามาช่วยในการสนับสนุนงบประมาณทำให้เกิดการพัฒนาต่อยอดได้

2. แนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำ คือ รูปแบบของการบริหารจัดการน้ำโดยการออกกฎระเบียบในการบริหารจัดการแหล่งน้ำและกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งน้ำของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยสรุปรูปแบบการจัดการน้ำชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบของการบริหารจัดการน้ำโดยการออกกฎระเบียบในการบริหารจัดการ มีจัดตั้งกองทุนกลุ่มผู้ใช้น้ำ รูปแบบการสร้างภาคีความร่วมมือในการฟื้นฟูระบบนิเวศอ่างเก็บน้ำ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รูปแบบการจัดการน้ำที่เหมาะสม จำเป็นต้องมีการจัดการกลไกคณะทำงาน โดยสร้างความเข้าใจร่วมกัน มีความสามารถในการประสานงาน การจัดเวทีเรียนรู้ การจัดระบบสารสนเทศ และต้องมีปฏิบัติการร่วม มีการนำหลักทศพิธราชธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน บางพื้นที่จะเน้นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำที่มีการจัดการที่ดี เน้นความสัมพันธ์เครือข่ายกลุ่มผู้ใช้น้ำ มากกว่าเน้นกฎระเบียบและการควบคุม ส่วนรูปแบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ จะเน้นการเพิ่มความตระหนักและความรู้ให้กับชุมชน มีการทำแผนที่และสำรวจแหล่งทรัพยากรน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภคในชุมชนร่วมกันเพื่อการจัดรูปแบบการใช้น้ำสำหรับชุมชนได้

ซึ่งปัจจัยส่งเสริมการแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งป่าและแหล่งน้ำได้แก่

1. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการของ ทต./อบต. โดยมีการขับเคลื่อนโดยการให้ความรู้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีการสร้างเครือข่ายการทำงานในทุกระดับ ได้แก่ เด็กเยาวชน ครู ชุมชน อบต. กลุ่มองค์กรและหน่วยงานราชการในชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน

2. ปัจจัยด้านการส่งเสริมการให้องค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีมาใช้สำหรับชุมชนส่งเสริมเยาวชนและประชาชนให้มีจิตสำนึกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ส่วนข้อจำกัดและอุปสรรค ของการแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ **การมีส่วนร่วมของชุมชนทัศนคติและพฤติกรรม** เนื่องจากคนในชุมชนคิดว่าการดำเนินงานขึ้นอยู่กับผู้นำทำหรือไม่ทำ และ **ด้านปัจจัยสนับสนุนภายนอก (เช่น งบประมาณ ทรัพยากร เวลา)** คืองบประมาณในการดำเนินงาน ซึ่งกิจกรรมหรืองานบางอย่างจำเป็นต้องใช้งบประมาณที่ค่อนข้างสูง เช่น ขุดลอกคลองน้ำ, การทำรั้วกันเขตป่า เป็นต้น ทำให้เกิดการชะงักของการดำเนินโครงการได้

ในการหาแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่ ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของคนในชุมชนเอง การบริหารจัดการของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่มีส่วนช่วยส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดผลมากขึ้นเพียงใด สำหรับแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ของทุกพื้นที่ในการจัดการทรัพยากรป่า คือ เน้นรูปแบบของการจัดเป็นกลุ่มหรือแต่งตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชน เยาวชนและผู้นำเข้ามามีส่วนร่วม สอดคล้องกับงานวิจัยของ นิमित ทหารพันธ์ และคณะ (2551) ที่พบว่า ชุมชนได้รับรู้ถึงสภาพของป่าชุมชนคงต่อ ความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงปี ทรัพยากรที่มีในป่าทั้งด้านอาหารและรายได้ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการการศึกษาโดยทีมวิจัย เยาวชนอาสาสมัคร เยาวชน ผู้รู้ ผู้นำในชุมชน ความเปลี่ยนแปลงของป่าคงต่อได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ทั้งทางด้านอาหาร รายได้เสริม นอกจากนี้มีการสำรวจทรัพยากรในป่า เน้นการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่า ทำให้เกิดองค์ความรู้การบริหารจัดการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน โดยมีกลุ่มอาสาพิทักษ์ป่า กลุ่มเยาวชนช่วยในการขับเคลื่อนการรักษาป่าผ่านกิจกรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประสิทธิ์ กาบจันทร์ และคณะ (2547) ที่พบว่า รูปแบบการจัดการและการดูแลรักษาป่าชุมชนของชาวบ้าน มีภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน 4 รูปแบบ ดังนี้ 1) รูปแบบการใช้ข้อห้ามตามประเพณีและความเชื่อชาวเขาเผ่าลีซอ มีการตั้งศาลผีหลวงประจำหมู่บ้านมีการกำหนดบริเวณพื้นที่ป่าไม้ของหมู่บ้าน โดยห้ามตัดไม้ทำลายป่าบริเวณนั้น 2) รูปแบบการใช้กฎระเบียบของชุมชนหรือหมู่บ้าน โดยการออกกฎระเบียบของคนในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของหมู่บ้าน และกำหนดบทลงโทษถ้ามีการฝ่าฝืน 3) รูปแบบการใช้ระเบียบและกฎหมายข้อบังคับของภาครัฐ โดยส่วนใหญ่คนในชุมชนจะประกอบอาชีพการเกษตรและทำเพาะปลูกทำไร่เลื่อนลอย ทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าไม้ จึงใช้วิธีการแบบมีส่วนร่วมกับหน่วยงานของภาครัฐเข้ามาควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด และ 4) รูปแบบการฟื้นฟูสภาพป่าและการดูแลรักษาป่าโดยชุมชน การอนุรักษ์ป่าไม้ ด้วยวิธีการห้ามตัดไม้และการป้องกันไฟป่า

ส่วนแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำ คือ รูปแบบของการบริหารจัดการน้ำโดยการออกกฎระเบียบในการบริหารจัดการแหล่งน้ำและกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการประสานงานของชุมชน มีจัดตั้งกองทุนกลุ่มผู้ใช้น้ำ รูปแบบการสร้างภาคีความร่วมมือในการฟื้นฟูระบบนิเวศอ่างเก็บ รูปแบบการจัดการน้ำที่เหมาะสม จำเป็นต้องมีการจัดการกลไกคณะทำงาน โดยสร้างความเข้าใจร่วมกัน มีความสามารถในการประสานงาน การจัดเวทีเรียนรู้ การจัดระบบสารสนเทศ และต้องมีปฏิบัติการร่วม เน้นความสัมพันธ์เครือข่ายกลุ่มผู้ใช้น้ำ มากกว่า เน้นกฎระเบียบและการควบคุม สอดคล้องกับงานวิจัยของ คนพัฒน์ ทองคำ และคณะ (2556) โครงการวิจัยเพื่อการพัฒนากระบวนการความร่วมมือในระดับพื้นที่ กรณีประเด็นเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำ และภัยพิบัติจากน้ำอย่างมีส่วนร่วมลุ่มน้ำย่อยคลองท่าดี จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีที่เกี่ยวข้อง ต่อการจัดการน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค การเกษตร และการจัดการภัยพิบัติ สามารถสร้างผ่านการจัดทำระบบกลไกคณะทำงานที่เหมาะสม มีการจัดทำระบบสารสนเทศเรื่องน้ำ รวมทั้งการกิจกรรมการฟื้นฟูรักษา และใช้ประโยชน์จากน้ำ ร่วมกันและเรียนรู้ร่วมกัน และรูปแบบการจัดการน้ำที่เหมาะสม

สำหรับลุ่มน้ำคลองท่าดี คือการจัดการกลไก ควรมีการพัฒนากลไกคณะทำงาน โดยเริ่มต้นจากการหาคนที่มีความเหมาะสม และสร้างความเข้าใจในร่วมกัน มีความสามารถในการประสานงาน การจัดเวทีเรียนรู้ การจัดระบบสารสนเทศ และต้องมีปฏิบัติการร่วม สำหรับแนวทางการจัดการน้ำเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมกันที่เหมาะสมในการดูแลรักษาแหล่งน้ำของชุมชนยังเน้นการใช้กฎกติกากลุ่มผู้ใช้ น้ำในชุมชน เพื่อสร้างความเท่าเทียมในการใช้น้ำในชุมชนเอง และยังช่วยลดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำในชุมชนได้

เป้าหมาย และกลุ่มเป้าหมาย

1. เป้าหมาย

1.1 ชุมชนได้แนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าชุมชนและแหล่งน้ำ) ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างน้อยพื้นที่ละ 1 แนวปฏิบัติ

1.2 คนในชุมชนได้องค์ความรู้การบริหารจัดการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าชุมชนและแหล่งน้ำ) โดยชุมชน

1.3 ชุมชนสามารถสังเคราะห์รูปแบบการจัดการตนเองที่ดี นำไปสู่ความสำเร็จและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น

1.4 ได้แนวทางการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจากป่าชุมชนและสร้างกลุ่มอาชีพการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน อย่างน้อย 1 อย่าง

1.5 ได้แนวทางการปฏิบัติร่วมกันที่เหมาะสมในการการบริหารจัดการแหล่งน้ำของชุมชนเพื่อการอุปโภคบริโภคอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

1.6 ได้รูปแบบการกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง และได้รูปแบบการทำฝายกักเก็บน้ำของชุมชน

1.7 ได้แนวทางการปฏิบัติร่วมกันที่เหมาะสมในการดูแลรักษาแหล่งน้ำของชุมชน

2. กลุ่มเป้าหมาย

ชาวบ้านและเกษตรกรในพื้นที่ชุมชนเป้าหมายในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 พื้นที่ ได้แก่

2.1 ชุมชนในตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์

2.2 ชุมชนในตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิเชียร จังหวัดมหาสารคาม

2.3 ชุมชนในตำบลเฝ้าไร่ อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

2.4 ชุมชนในตำบลเมืองแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

2.5 ชุมชนในตำบลเมืองพล อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น

2.6 ชุมชนในตำบลแจนแลน อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

2.7 ชุมชนในตำบลบ้านสิงห์ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

วิธีการวัดผล ประเมินผล

การหาแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากโปรแกรมการพัฒนาแบบข้อมูลตำบล (TCNAP) คู่มือการพัฒนาทักษะการวิจัยชุมชนด้วยการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบเร่งด่วน (RECAP) ของแต่ละพื้นที่ทั้ง 7 แห่ง โดยเป็นฐานข้อมูลของสำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และจากการลงพื้นที่โดยนักวิจัยในทีมได้สำรวจ การสอบถาม การสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่ม เยาวชน และผู้นำชุมชน ทำให้ทราบบริบทพื้นที่และแนวทางการขับเคลื่อนของชุมชนด้วย ใช้การวัดผลโดยเกิดผลลัพธ์ ได้แก่ คณะทำงานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ป่าและน้ำ) ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม อย่างน้อยพื้นที่ละ 1 กลุ่ม, ได้แนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม อย่างน้อยพื้นที่ละ 1 แนวปฏิบัติ, ชุมชนมีการบริหารจัดการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติโดยคนในชุมชนผ่านการดำเนินกิจกรรมในการดูแลรักษาป่า และน้ำ โดยใช้องค์ความรู้ที่มีในชุมชน หรือนวัตกรรม, เทคโนโลยีใหม่ ๆ มาช่วยในการดำเนินการ มีการสังเคราะห์รูปแบบการจัดการตนเองที่ดี นำไปสู่ความสำเร็จและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น โดยใช้การถอดบทเรียนของและพื้นที่

ข้อเสนอแนะ (ชาวบ้าน นักวิจัย นโยบาย)

ชุมชน

1. ด้านแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการป่าและแหล่งน้ำ

ตัวแทนชุมชนได้เล็งเห็นแนวปฏิบัติที่ดีด้านการจัดการตนเองของประชาชนในพื้นที่ชุมชน โดยไม่รอการสนับสนุนจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว เพื่อให้เกิดสภาพชุมชนที่น่าอยู่ มีสภาพแวดล้อมที่ดี

2. ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าและแหล่งน้ำ

ตัวแทนชุมชนได้สะท้อนผลจากการเข้าร่วมประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่า สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปต่อยอดในชุมชนได้ เช่น การสร้างระบบสูบน้ำแบบจักรยานโดยไม่ใช้พลังงาน ระบบกักทันลม เป็นต้น

3. ด้านความต้องการพัฒนาในพื้นที่

ตัวแทนชุมชนได้แนวคิดในการนำความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้และจากการศึกษาดูงานในพื้นที่อื่น ๆ มาส่งเสริมให้เกิดชุมชนต้นแบบที่สามารถจัดการตนเองด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อขยายผลสู่พื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

นักวิจัย

1. เป็นการส่งเสริมนักวิจัยให้เกิดเครือข่าย ความสัมพันธ์กับชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น
2. เป็นการสร้างและค้นหาองค์ความรู้ที่สามารถนำไปปรับใช้ในพื้นที่อื่น ๆ ในประเด็นที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันได้
3. ส่งเสริมและกระตุ้นให้นักวิจัยของมหาวิทยาลัย ทำงานเพื่อชุมชน เกิดทีมวิจัยที่มีสหสาขาดำเนินการร่วมกัน

นโยบาย

1. อบต. ผลักดันให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน โดยสามารถนำแนวปฏิบัติที่ดีที่ได้จากการเรียนรู้ การศึกษาดูงาน ไปปรับใช้ในพื้นที่ได้ ขยายผลสู่ทุกครัวเรือนได้